

totalitetu, dakle njegove informacijske, političke i komunikacijske uloge te uloge u oblikovanju javnoga mnijenja.

Na kraju treba dodati kako je autorica u uvodu (str. 9.-16.) navela izvore i literaturu, te što je osobito pohvalno, obrazložila metodologiju svog istraživanja. Knjiga je osim kazalom imena te popisom izvora i literature, opremljena i dodacima (4 dokumenta te izabrani članci iz *Südslawische Zeitung*).

Iskra IVELJIĆ

Ivo PERIĆ, *Stjepan Radić 1871.-1928.*, Dom i Svijet, Zagreb 2003., 438 str.

U izdanju nakladničke kuće „Dom i Svijet” izašle su ove 2003. godine dvije knjige o Stjepanu Radiću, knjiga dr. Bosiljke Janjatović *Stjepan Radić: progoni, zatvori, suđenja, ubojstvo (1889.-1928.)* i dr. Ive Perića *Stjepan Radić 1871.-1928.*, koja je izašla godinu dana nakon izlaženja knjige istoga autora *Antun Radić 1868.-1919. Etnograf, književnik, političar*, u nakladi iste izdavačke kuće.

Knjiga dr. Ive Perića biografsko je djelo u kojem autor prati životni put Stjepana Radića i njegovao političko djelovanje od njegova rođenja 1871. godine do smrti 1928. godine, kao posljedice ranjavanja u beogradskoj Narodnoj skupštini. Stoga je autor knjigu podijelio na tri djela u kojima prati životni put, razvoj političke misli i političko djelovanje Stjepana Radića. Prvi dio knjige posvećen je razdoblju od 1871. do 1899. godine, razdoblju Radićeva djetinjstva, školovanja, studija i političkog sazrijevanja. U drugome dijelu knjige autor piše o Radićevu literarnom radu, političkoj aktivnosti i razvoju u afirmiranog političara i hrvatskog seljačkog vođu u posljednjih dvadeset godina postojanja Austro-Ugarske Monarhije, razdoblju od 1899. do 1918. godine. Posljednji, treći dio obuhvaća Radićevu desetogodišnju političku djelatnost u Kraljevstvu/Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, od njezina nastanka 1918. godine do Radićeve smrti 1928. godine.

Pišući ovu biografsku knjigu o Stjepanu Radiću autor se koristio radićevom memoarskom građom, memoarskom građom osoba bliskih Stjepanu Radiću i njegovih političkih suradnika, radićevom korespondencijom, političkim govorima i novinskim člancima koje je Radić pisao za razne domaće i strane novine, a uz ovu građu autor je također koristio arhivske materijale i postojeću literaturu o životu i političkom djelovanju Stjepana Radića. U pojedinim poglavljima knjige autor često donosi popis naslova novinskih članaka koje je Radić napisao u pojedinim razdobljima svoga života i političkog djelovanja. Citate i pojedine dijelove iz Radićevih političkih govora, a ponekad i cijele govore, autor najčešće donosi u onim dijelovima knjige u kojima prati razvoj radićeve političke misli i nastanak političkih ideja, te kada piše o njegovu političkom djelovanju.

Na početku knjige u „Uvodnim napomenama” autor se osvrnuo na proučavanje Stjepana Radića i njegove političke djelatnosti, političkih ideja i političke baštine u hrvatskoj historiografiji te na dosad napisana biografska djela o Stjepanu Radiću.

Prvi dio knjige, koji je posvećen razdoblju Radićeva života od 1871. do 1899. godine, autor je podijelio na tri poglavlja.

Prvo poglavlje „Djetinjstvo u rodnom zavičaju” bavi se radićevim djetinjstvom u rodnom selu Trebarjevu Desnom, gdje se rodio 11. lipnja 1871. godine u seljačkoj obi-

telji, i njegovim školovanjem u pučkoj osnovnoj školi u Martinskoj Vesi, koju je počeo pohađati 1879. godine.

Drugo poglavlje „Srednjoškolac, znatiželjni putnik i politički nezadovoljnik” posvećeno je Radićevu daljnjem školovanju na gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu, koju je upisao 1883. godine, životu u Karlovcu, gdje je 1887. završio IV. razred gimnazije, a 1891. i maturirao, Radićevim prvim putovanjima po hrvatskim i slovenskim zemljama i po Bosni. Posebnu pažnju autor je posvetio utjecaju Antuna Radića na politička razmišljanja njegova brata Stjepana, koji je svoje nezadovoljstvo politikom bana grofa Karola Khuena-Héderváryja prvi put javno izrekao 1889. u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu, zbog čega je došao pod nadzor policije, pogotovo nakon povratka iz Rusije, kada je okarakteriziran kao „ruski uhođa”.

U posljednjem, trećem poglavlju prvog dijela knjige „Od početka do završetka studija” autor se bavi Radićevim studentskim danima i njegovim prvim političkim istupima protiv postojećeg stanja u Hrvatskoj, također prati i daljnji razvoj i nastanak prvih političkih ideja u mladoga Radića koje će kasnije postati temelj Radićeve seljačke ideologije. Autor prati Radićev životni put od upisa na Pravni fakultet Zagrebačkog sveučilišta 1891. godine, njegove prve kontakte s hrvatskim oporbenjacima koje je ostvario na fakultetu, uglavnom s osobama iz pravaškog političkog kruga, njegovo aktivno uključivanje u hrvatsku politiku kada 1892. osniva „Odbor sveučilišnih građana”, piše također i o Radićevu istupu protiv bana Khuena 1893. godine prilikom obilježavanja 300. godišnjice bitke kraj Siska, zbog čega je izbačen sa Zagrebačkog sveučilišta. Velika pažnja posvećena je Radićevoj literarno-političkoj aktivnosti u Pragu, gdje je upoznao i buduću suprugu Mariju Dvořak, njegovu sudjelovanju u spaljivanju mađarske zastave 1895. u Zagrebu i povratak u Prag 1896. godine gdje sudjeluje u pokretanju lista „Hrvatska misao”. Kraj ovoga poglavlja posvećen je Radićevu odlasku u Pariz, gdje je 1899. diplomirao na „Slobodnoj školi političkih znanosti” i time postao „prvi školovani politolog u Hrvatskoj”.

Drugi dio knjige, koji je podijeljen na pet poglavlja, odnosi se na razdoblje Radićeva političkog djelovanja kao profiliranog političara, političkog ideologa i predsjednika Hrvatske pučke seljačke stranke u razdoblju od 1899. do 1918. godine.

Prvo poglavlje „Djelovanje u Pragu, Zemunu i Končanici” posvećeno je razdoblju Radićeva života neposredno nakon završetka studija. Autor prati Radićevu političku i novinarsku aktivnost u Pragu, gdje se doselio nakon što je diplomirao, zatim njegovu novinarsku djelatnost u Zemunu, gdje se doselio 1900. godine nakon što je morao napustiti Prag i Radićev boravak u selu Končanici, jednome od najstarijih čeških sela u Hrvatskoj, gdje se zbog egzistencijalnih problema na kraće vrijeme nastanio kod prijatelja Josipa Křepelke. Poglavlje završava Radićevim dolaskom u Zagreb 1902. godine nakon što je izabran za tajnika „Kluba hrvatske opozicije”.

Radićevom političkom djelovanju kao tajnika „Kluba hrvatske opozicije” posvećeno je cijelo drugo poglavlje „Tajnik hrvatske opozicije”. Poseban naglasak u ovome poglavlju stavljen je na Radićevu novinarsku djelatnost, koji kao vanjski suradnik piše članke za „Novi list”, „Obzor” i „Hrvatsku misao”, ta na sukob „Starih” i „Mladih” u vrijeme hrvatske moderne. Poglavlje završava Radićevim raskidom s pravaštvom i pravaškom ideologijom.

Osnivanje Hrvatske pučke seljačke stranke 1904. godine svakako je važan događaj u hrvatskoj povijesti i u Radićevu životu, stoga mu je autor posvetio veliku pažnju u trećem poglavlju knjige „Suosnivač, predsjednik i suorganizator Hrvatske pučke seljačke stranke”. Autor je poprilično detaljno, koristeći se izvornom građom, opisao nast-

nak ideje o osnivanju prve hrvatske seljačke stranke, njezino osnivanje 22. prosinca 1904. godine i njezino organiziranje odmah nakon osnivanja, te početak izlaženja njezina glasila „Dom”. Naravno, poseban naglasak stavljen je na ulogu i zasluge Stjepana Radića u osnivanju i organiziranju stranke.

U četvrtom poglavlju „Zastupnik u Hrvatskom saboru” autor, osim što se bavi Radićevom političkom karijerom nakon osnivanja stranke i njegovim radom u Hrvatskom saboru, ujedno prati i ulazak HPSS-a na hrvatsku političku scenu u razdoblju od osnivanja do početka Prvog svjetskog rata. Ponajprije u ovome poglavlju autor piše o Radićevu političkom radu u Saboru i njegovim kandidaturama na izborima. Pri pisanju o Radićevoj političkoj aktivnosti u Saboru od 1908. do 1913. godine, autor se najviše koristio izvornom građom, „Stenografskim zapisnicima Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije” i saborskim izvještajima koje su donosile hrvatske novine.

Peto, i posljednje poglavlje drugog dijela knjige „Aktivnosti u stranci i izvan stranke potkraj rata i neposredno u poraću”, najvećim dijelom je posvećeno Radićevoj političkoj aktivnosti u 1918. godini, njegovim političkim razmišljanjima o budućnosti Hrvatske u razdoblju raspadanja Austro-Ugarske Monarhije, govorima u Saboru i njegovu radu kao članu „Središnjeg odbora Narodnog vijeća Države SHS”.

Treći dio knjige podijeljen je na četiri poglavlja, a posvećen je Radićevoj aktivnoj političkoj djelatnosti u Kraljevstvu/Kraljevini SHS, od 1918. do 1928. godine. Veliku važnost u ovome dijelu knjige autor je u svim poglavljima pridavao izgradnji Radićeve državotvorne i socijalne misli.

„Protivnik kraljevskog centralizma” naslov je prvog poglavlja u kojem autor piše o političkom položaju Hrvatske u novonastaloj državi i Radićevu nemirenju s postojećim stanjem, koji se zbog svojih kritika zbog načina na koji je provedeno ujedinjenje s kraljevinama Srbijom i Crnom Gorom, našao na udaru režima i bio zatvoren u ožujku 1919. godine. U ovome poglavlju autor se bavi Radićevom oporbenjačkom politikom prema centarlističkoj velikosrpskoj vladi u Beogradu i posljedicama te politike, koje su dovele do preimenovanja stranke u Hrvatsku republikansku seljačku stranku 7. prosinca 1920., nastanka Ustava „Neutralne seljačke republike Hrvatske” u svibnju 1921., nesudjelovanja u radu Ustavotvorne/Narodne skupštine u Beogradu i sve većeg snaženja HRSS-a, koji dobiva sve masovniju potporu u Hrvatskoj i Slavoniji, bilježi prve konkretnije rezultate u Dalmaciji, a prodire i u dijelove Bosne i Hercegovine i Vojvodine. Autor prati i Radićevu političku aktivnost u inozemstvu, gdje pokušava upoznati strane političare i Ligu naroda sa stanjem u Hrvatskoj.

Drugo poglavlje „Prisilna redukcija stranačkog-političkog programa” odnosi se na razdoblje nakon Radićeva povratka iz sovjetske Rusije 1923. godine, gdje je HRSS uključio u „Seljačku internacionalu”. Naglasak je ponajprije stavljen na režimske represije i pritisak na HRSS i njezina predsjednika Stjepana Radića koji su doveli do političkog zaokreta u ožujku 1925. godine, kada je Radić pristao na priznanje monarhije i Vidovdanskog ustava, i promijenio ime stranke u Hrvatsku seljačku stranku. Drugi dio ovoga poglavlja odnosi se na nastanak radikalno-seljačke koalicijske vlade u srpnju 1925. godine i Radićevo sudjelovanje u Pašićevoj vladi kao ministra prosvjete, te na Radićev ponovni odlazak u opoziciju u siječnju 1927. godine.

Treće poglavlje „Supredsjednik Seljačko-demokratske koalicije” uglavnom je, kao što se iz samog naslova vidi, posvećeno približavanju ogorčenih političkih protivnika Stjepana Radića i Svetozara Pribičevića, i njihovih stranaka HSS-a i SDS-a, nastanku

Seljačko-demokratske koalicije (SDK) i Radićevoj političkoj ulozi kao supredsjednika SDK i jednoga od vođa opozicije.

„Žrtva atentata” naslov je posljednjeg poglavlja u ovoj knjizi. Ovo poglavlje autor je posvetio političkim događajima koji su prethodili atentatu u Narodnoj skupštini, samome činu atentata u beogradskoj Narodnoj skupštini 20. lipnja 1928. godine i odjeku atentata u Hrvatskoj. Poglavlje završava smrću Stjepana Radića, 8. kolovoza 1928. godine, i njegovim pogrebom u Zagrebu.

Na kraju knjige nalazi se „Zaključni osvrt”, ukratko prepričan životopis Stjepana Radića, s posebnim naglaskom na njegovu političku djelatnost i važnost za hrvatsku povijest. Nakon „Zaključnog osvrta” slijedi sažetak na engleskom jeziku, kazalo osobnih imena i bilješka o piscu. Knjiga je popraćena crno-bijelim fotografijama iz života Stjepana Radića.

Veliki broj znanstvenih radova i knjiga o Stjepanu Radiću koje su izašle u posljednjih nekoliko godina najbolji su svjedok koliko je još aktualno i važno u hrvatskoj historiografiji proučavanje političke djelatnosti Stjepana Radića, koja je obilježila cijeli njegov život i rad. Tako je i ova knjiga važan izvor za proučavanje života i političkog rada hrvatskog političkog vođe i seljačkog ideologa Stjepana Radića, čiji je politički rad ostavio duboki trag u hrvatskoj povijesti u 20. stoljeću.

Daniel PATAFTA

Thomas LINEHAN, *British Fascism 1918-39, Parties, Ideology and Culture*, Manchester University Press, Manchester, New York 2000., xiii, 306 str.

U ovoj knjizi britanskog povjesničara Thomasa Linehana prikazan je nastanak, razvoj i djelovanje fašističkih političkih stranaka u Velikoj Britaniji u međuratnom razdoblju. Knjiga je zamišljena kao sinteza postojeće literature o toj temi, a jednim dijelom se zasniva i na istraživanju arhivskih izvora Državnog arhiva u Londonu (Public Records Office) i tiska britanskih fašističkih stranaka. U tom smislu knjiga je koristan pregled razvoja fašizma u Velikoj Britaniji, ali služi i kao putokaz za dublje ulaženje u tu problematiku.

U uvodnom dijelu Linehan daje pregled osnovnih teorija o nastanku fašizma. Prema marksističkim objašnjenjima, fašizam se razvio iz reakcionarne prirode kapitalističkog društva i kao posljedica njegova propadanja, odnosno kao oružje kapitalista u borbi protiv radničke klase. Uz ovu, pojavila se i teorija o društveno-psihološkim uzrocima fašizma. Tako je Wilhelm Reich još 1933. u svojoj knjizi „Masovna psihologija fašizma” razvio teoriju o fašizmu kao ideologiji kroz koju je pojedinac mogao izraziti svoje pritajene agresivne nagone. Ove teorije su se razvile u razdoblju kada je fašizam bio u punom usponu ili neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata. No, istraživači su im ubrzo pronašli brojne nedostatke, pa su započeli istraživanja koja bi dala nova i bolja objašnjenja fenomena fašizma.

U marksističkim objašnjenjima fašizma često se tvrdilo da se srednja klasa, u strahu za svoju egzistenciju u uvjetima društvenih promjena i jačanja socijalizma, okrenula fašizmu kako bi zaštitila svoj društveni položaj. Činjenica je da fašističke stranke nisu okupljale isključivo pripadnike srednje klase, nego su privlačile osobe iz svih društvenih skupina i slojeva pa tako i radništva.